

A young woman with long, dark braids adorned with gold bells is working in a garden. She is wearing a light blue denim jacket over an orange top. She is looking down at a plant in the foreground. The background is a lush garden with various plants and trees.

Hoofdstuk 1

Elk kind een schooltuin

Hoofdstuk 1

Elk kind een schooltuin

Het maatschappelijke en educatieve belang van de schooltuin

Zelf zaaien, verzorgen en het oogsten van groenten en bloemen. In de schooltuin komen kinderen samen met de natuur tot bloei. Schooltuinieren legt een basis voor een gezonde smaak, een duurzame toekomst en laat kinderen hun natuurtalent ontwikkelen. De schooltuin is een praktische omgeving, waar kinderen leren over de natuur en duurzame voedselproductie, en waar ook de basisvaardigheden zoals rekenen en taal en aan bod komen. In een praktisch 'doe-programma', wat een schooltuinlesprogramma is, verankeren kinderen wat ze in de klas leren in de praktijk, waardoor kennis beter beklijft.

Moestuiniëren in schooltijd

Schooltuiniëren, dat is moestuiniëren tijdens schooltijd. Kinderen zaaien, verzorgen en oogsten hun eigen groenten, bloemen en soms fruit gedurende een tuinseizoen. Dat gebeurt aan de hand van een teeltplan, onder begeleiding van een deskundige en op een eigen stukje grond. Kinderen zijn verantwoordelijk voor hun eigen tuintje en helpen elkaar. Het seizoen start rond eind maart en eindigt voor de zomervakantie in juli of loopt door tot eind september. Sommige schooltuinen lopen zelfs in de winter door met winter-groenten en -activiteiten. Kinderen tuinieren gemiddeld één keer per week, jaarlijks zo'n 10 tot 20 keer.

1.1 Definitie: wat is een schooltuin?

Een schooltuin is een educatieve tuin waar kinderen op een eigen stukje grond moestuiniëren en leren in de praktijk. Zij zaaien, planten en poten zelf groenten uit verschillende gewasgroepen. Gedurende een tuinseizoen leren kinderen over gezonde voeding, hoe groenten groeien en wat daar allemaal bij komt kijken. Er komen allerlei schoolvakken in de praktijk aan bod, waardoor de kinderen wat ze in theorie leren in de praktijk ervaren en nog beter begrijpen.

In Nederland krijgen schooltuinen op verschillende manieren invulling. Van individuele tuintjes per kind tot een moestuin voor de hele school en de verschillende varianten daartussen. Dit boek geeft kaders aan mensen die willen starten met schooltuiniëren of hun schooltuinprogramma willen verbeteren.

In 7 hoofdstukken die zijn gebaseerd op de praktijk van soms 100 jaar schooltuiniëren delen we de ervaring, expertise en suggesties van honderden schooltuinondersteuners, om zo nóg meer kinderen te laten schooltuiniëren en voor te bereiden op een gezonde en natuurbewuste toekomst.

1.2 Schooltuinieren in het primair onderwijs

Met de schooltuin kiezen we voor een leeromgeving buiten. Het is een andere leeromgeving die bij uitstek geschikt is om te leren over de praktijk van voedselproductie, natuur, biodiversiteit, klimaat en water. Een leeromgeving dus, waar kinderen in de praktijk leren over de uitdagingen waar we voor staan als samenleving. Maar het is ook een omgeving waar kinderen leren door te doen en waar samenwerken bijna vanzelf blijkt te gaan. De schooltuin biedt kinderen met een praktische leervoorkeur volop kansen en laat ze bewegend leren in de buitenlucht.

In de schooltuin komen verschillende kern- en leerdoelen aan bod. In hoofdstuk 6 gaan we dieper in op de manier van lesgeven, en de onderwerpen uit de theorie die in de schooltuinpraktijk kunnen worden behandeld. In gesprek met enthousiaste docenten klinkt steevast de sociale en duurzame vorming van kinderen als belangrijkste opbrengst van het schooltuinieren. In de schooltuin leren kinderen hoe ze kunnen zorgen voor zichzelf, de ander en de omgeving. Het gevoel van eigenaarschap, verantwoordelijkheid en trots wanneer kinderen een eigen naambordje plaatsen op een stukje aarde dat een tuinseizoen lang 'van hen' is, is ongeëvenaard.

Kerdoelen

Kerdoelen vormen de wettelijke kaders voor de kern van de onderwijsinhoud van het primair onderwijs. Ze laten op hoofdlijnen zien wat kinderen moeten leren in het primair onderwijs. Scholen mogen zelf invulling geven aan de inhoud en vorm van hun onderwijs. In de schooltuin komen de kerndoelen van twee domeinen van het leergebied 'Oriëntatie op jezelf en de wereld' heel gericht aan bod: Mens en samenleving en Natuur en techniek.

De kerndoelen van Mens en samenleving

- Kerndoel 34 De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.
- Kerndoel 37 De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.
- Kerndoel 39 De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu.

De kerndoelen van Natuur en techniek

- Kerndoel 40 De leerlingen leren in de eigen omgeving veel voorkomende planten en dieren onderscheiden en benoemen en leren hoe ze functioneren in hun leefomgeving.
- Kerndoel 41 De leerlingen leren over de bouw van planten, dieren en mensen en over de vorm en functie van hun onderdelen.
- Kerndoel 43 De leerlingen leren hoe je weer en klimaat kunt beschrijven met behulp van temperatuur, neerslag en wind.

Bovengenoemde kerndoelen passen heel goed bij de omgeving van de schooltuin en de schooltuinlessen. Wanneer de schooltuin een integraal onderdeel van de school is en een alternatieve leeromgeving voor de klas, komen ook de andere kerndoelen aan bod. Hier volgen een paar voorbeelden aan de hand van de omschrijvingen van de kerndoelen zoals gevonden op de website van SLO (www.slo.nl).

Kerdoel 1 De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk, gestructureerd weer te geven.

In de schooltuin krijgen de kinderen instructies bij een voorbeeldtuintje, die ze vervolgens moeten uitvoeren bij het eigen tuintje. In dit geval gaat het dus over het gestructureerd weergeven van de verworven informatie in de praktijk van hun tuintje. In samenwerking leggen de kinderen elkaar indien nodig nog eens uit wat er moet gebeuren.

Kerdoel 28 De leerlingen leren schattend tellen en rekenen.

Bij het maken van bouillonpasta voegen kinderen 12% zout toe. Dat is voor verschillende gewichten al vooraf berekend. Met het exacte gewicht van hun groente op de weegschaal, schatten de kinderen hoeveel zout ze ongeveer moeten toevoegen.

Kerdoel 58 De leerlingen leren samen met anderen op een respectvolle manier aan bewegings-activiteiten deelnemen, afspraken maken over het reguleren daarvan, de eigen bewegingsmogelijkheden inschatten en daarmee bij activiteiten rekening houden.

In de tuin bewegen kinderen in de praktijk. Wanneer beweging ongecontroleerd is, kan dat de eigen tuin of gewassen beschadigen of die van een ander. Bij het schooltuinieren zien we dat kinderen heel goed leren om hun binnen de paden te blijven en zich aan de gemaakte afspraken te houden.

Leerdoelen

Welke leerdoelen kinderen realiseren in de schooltuin varieert per klas of leerkracht.

We doen een aantal suggesties.

Gezonde smaakvoorkeur

Leerdoel: leerlingen leren over gezonde voeding en hoe dat bijdraagt aan ieders gezondheid.

Kinderen leren meer soorten groenten en fruit kennen en proeven. Doordat ze voor hun eigen tuintje zorgen, krijgen leerlingen daar binding mee. Kinderen vinden zelf geteelde groenten vaak lekkerder. Zo draagt schooltuinieren eraan bij dat kinderen meer groenten eten en waarderen.

Basisvakken in de praktijk

Leerdoel: kinderen passen basiskennis toe en verdiepen die in de praktijk.

Ook andere vakken spelen een rol in de schooltuin. Kinderen leren over grondsoorten, flora en fauna, soortnamen en eigenschappen. Ze berekenen de oppervlakte, afstand tussen zaadjes of het gewicht van de oogst. Bij het bereiden leren kinderen recepten lezen en koken.

Actief leren in de buitenlucht

Leerdoel: leerlingen ontdekken de wereld met al hun zintuigen en kunnen opgedane kennis verwerken.

Leren in de buitenlucht gaat sneller en makkelijker. Het heeft een positief effect op het cognitieve en het psychische vermogen van kinderen. Kinderen zijn tijdens het tuinieren buiten en in beweging. Daarmee is het een gezonde afwisseling op het klassikale onderwijs.

Sociale en duurzame ontwikkeling

Leerdoel: leerlingen krijgen een gevoel van zorg voor zichzelf, de ander en de omgeving.

In de schooltuin helpen kinderen elkaar en leren ze samen. Ze leren over biodiversiteit, hoe alles samenwerkt en de invloed van weer en klimaat. Kinderen leren over lokale teelt en voedselverspilling. Omdat de oogst van meerdere factoren afhangt, leren ze bovendien omgaan met tegenslag en succes.

“In de schooltuin komen de kinderen op een prachtige manier in aanraking met voeding en natuur en leren zich daartoe verhouden. Maar het is nog zoveel méér: je leert ook samenwerken, omgaan met tegenslag, oplossen, kijken hoe de ander het doet. Een verrijking voor het leven. Dat gun ik ieder kind!”

Jacqueline van Dongen, voorzitter vereniging GDO, wethouder Zwijndrecht

Verantwoordelijkheid en burgerschap

Leerdoel: leerlingen begrijpen de democratische basiswaarden en brengen die in de praktijk.

Kinderen zijn verantwoordelijk voor hun eigen tuintje. Ze ervaren hoe het milieu van invloed is en wat de rol is van arbeid in voedselproductie. Ze gaan het verband tussen zichzelf, de wereld en maatschappelijke vraagstukken zien. Schooltuinieren maakt onderlinge verschillen en de waarde daarvan zichtbaar. In de schooltuin doet ieder talent ertoe.

“Op school hebben steeds minder kinderen een agrarische achtergrond. Daarom wordt het steeds belangrijker dat ze in de schooltuin leren waar hun voedsel vandaan komt en wat er voor nodig is om dat te produceren. Zo zorgen we voor meer binding met de voor ons land zo belangrijke land- en tuinbouw sector.”

Caroline van der Plas, fractievoorzitter BBB

1.3 Schooltuinieren in elke gemeente

Schooltuinen worden in sommige Nederlandse gemeenten al meer dan 100 jaar ondersteund, terwijl het schooltuinieren in andere gemeenten nog in de kinderschoenen staat. De schooltuin speelt een belangrijke rol bij groeiende uitdagingen op het gebied van voedsel en gezondheid, klimaat, biodiversiteit en samenleven.

“We moeten kinderen jong leren dat groente eten leuk en lekker is.”

Simon Groot, winnaar World Food Prize 2019 en oprichter zadenbedrijf East-West Seed

Een gezonde en natuurbewuste generatie

Basiskennis in de praktijk

In de tuin ontwikkelen kinderen begrip en liefde voor de natuur op de meest intieme manier: via hun voedsel. In de schooltuin wordt bovendien een stevige basis gelegd voor bewust omgaan met natuur, water, grond en energie. Kinderen leren over het klimaat, onze natuurlijke hulpbronnen en de impact daarvan op het dagelijks leven. De jongste generatie leert in de praktijk over het belang van biodiversiteit en een gezonde bodem.

Gezonde en duurzame voedselomgeving

Schooltuinen vervullen een belangrijke rol in de gemeentelijke voedselstrategie. Op jonge leeftijd komen kinderen in aanraking met voedsel en voedselproductie. Schooltuinen stimuleren gezonde voeding en zijn onderdeel van de korte voedselketens.

Een parel in de gemeentelijk infrastructuur

Bewust over water

Schooltuinen zijn de openbare ruimte in microformaat. De sponswerking van de bodem illustreert het wensbeeld van de gemeenten: niet te veel, niet te weinig en schoon water. Spelenderwijs leren kinderen zuinig omgaan met water. En dat is belangrijk, want voldoende schoon drinkwater is niet vanzelfsprekend. Overheden zetten daarom in op 20% drinkwaterbesparing in 2035.

Ontstenen en verkoelen

Schooltuinen zijn kleine, groenblauwe oasen. Ze vormen stapstenen binnen de groenblauwe structuur die veel gemeenten ontwikkelen. In combinatie met blijvend groen is de schooltuin een plek voor verkoeling en rust, op loopafstand van elke inwoner. Schooltuinen zijn een veilige plek, waar biodiversiteit kan floreren. Het zijn schoolvoorbeelden van een vitale bodem met volop groei en bloei.

Verbinding tussen generaties en culturen

Samen met de buurt

Rond de schooltuin komen verschillende mensen uit de buurt samen. Vaak helpen bewoners mee met het onderhoud van de tuin. Ze houden een oogje in het zeil en genieten mee van de opbrengst. De schooltuin heeft zo ook een sociale functie in de wijk.

Verbinding en kennisoverdracht

In de schooltuin zijn vaak ervaren volkstuiniers en vitale gepensioneerden actief. Zij hebben de benodigde kennis, tijd en ervaring. Die kennis delen ze met plezier met de jonge generatie. Mensen uit verschillende culturen en met een diverse relatie tot de arbeidsmarkt ontmoeten elkaar, werken samen en komen tot bloei in de schooltuin.

1.4 Schooltuinieren als groen beroep of betekenisvol vrijwilligerswerk

Ondersteuners zijn onmisbaar bij de opzet, organisatie en het onderhoud van een schooltuin. Veel taken komen op hun schouders. De mooie belevenissen in de schooltuin, de onderlinge connecties tussen ondersteuners en leerlingen en het plezier in moestuinieren, maken van de schooltuin een geliefde werkplek voor zowel betaalde medewerkers als vrijwilligers.

Moestuincoaches

Steeds meer mensen kiezen voor een groen educatief beroep. Nederland kent een groeiend aantal moestuincoaches: bevlogen professionals die hun werk maken van het overdragen van kennis over moestuinieren. In opdracht van het overheidsprogramma 'Jong Leren Eten' is een moestuincoachopleiding opgezet, die tot en met 2024 bijna 400 moestuincoaches heeft opgeleid.

Educatief medewerkers

In verschillende gemeenten en ruim 140 natuur- en duurzaamheidscentra in Nederland zijn educatief medewerkers werkzaam die zich richten op natuur- en duurzaamheidsonderwijs. Mensen met een voorliefde voor moestuinieren én didactische en pedagogische vaardigheden vinden in de Nederlandse schooltuinen dikwijls hun droombaan.

Vrijwilligers

Alhoewel er veel voorbeelden zijn van schooltuinen met een professionele organisatie, zijn er ook mooie voorbeelden van schooltuinen die professioneel geleid worden door vrijwilligers. Volkstuiniers, enthousiaste ouders en grootouders, gepensioneerde leerkrachten of conciërges vinden voldoening in de overdracht van hun liefde voor natuur en de moestuin aan kinderen. Ondersteuning vanuit de gemeente helpt bij de continuïteit van de schooltuin en haar organisatie en is vaak een welkom steuntje in de rug bij het vinden en binden van vrijwilligers.

De schooltuin kan voor leergierige en onervaren moestuin hobbyisten zowel een plek zijn waar ze een mooie bijdrage leveren voor kinderen als een leerschool voor hen zelf. Een mix van ervaren en minder ervaren schooltuinondersteuners bevordert zo niet alleen kennisoverdracht op kinderen, maar ook onderling.

1.5 Handboek voor ondersteuners, leerkrachten en gemeenten

Met dit handboek schooltuinen geeft de Alliantie Schooltuin handvatten bij alle fasen van de schooltuincyclus, die in hoofdstuk 2 wordt toegelicht. Het is bedoeld als naslagwerk voor leerkrachten, schooltuinondersteuners en andere betrokkenen, onder wie ambtenaren en politici, ouders en omwonenden. In dit handboek behandelen we daarom zowel het te realiseren draagvlak onder betrokkenen en de opzet en organisatie als zeer concrete zaken zoals teeltinstructies en voorbeeldlessen die direct kunnen worden gebruikt.

Met het handboek willen we ook het belang van schooltuinieren nog eens onderstrepen, in de hoop dat zowel de Alliantie Schooltuinen (een open netwerk van personen en organisaties die ernaar streven om steeds meer kinderen te laten schooltuinieren), als het inzicht dat schooltuinieren essentieel is voor een duurzame en gezonde toekomst, groeien.

“Nederland kan de gezondste delta van de wereld worden. Dat begint ermee dat alle kinderen weten dat voldoende groenten eten de basis is voor onze gezondheid. Zo is het al 170.000 jaar. Dat is wat we ze in de schooltuin willen leren.”

*Rob Baan, tuinbouw ondernemer en mede-initiator
Alliantie schooltuinen*